

Wstęp

Kalendaria życia i twórczości wybitnych pisarzy stanowią najwyższą formę biografii naukowej, będąc podstawowym punktem odniesienia dla badaczy zajmujących się interesującym ich dziełem lub życiem jego twórcy. Autorzy kalendariorów są doświadczonymi, wytrawnymi i doskonale do wykonania zadania przygotowanymi historykami literatury; ich wiedza i perfekcjonizm są nie do przecenienia, a owoc ich pracy rezonuje jako dokonanie życiowe, po które sięgają kolejne pokolenia badaczy. Tak jest w wypadku dzieła Juliana Krzyżanowskiego *Henryk Sienkiewicz. Kalendarz życia i twórczości*, które uzupełnione przez Marię Bokszczanin stanowi dla historyków literatury nieocenione źródło wiedzy na temat autora *Quo vadis*¹. Krzyżanowski swój *Kalendarz* nazwał „biografią literacką”, gdyż jego centrum stanowiły dzieła Sienkiewicza w elementarny sposób wpisujące się w życie pisarza jako konkret. Każda pełna biografia twórcy jest swoim kalendrzem, w którym na osi czasu balansują sprawy i ludzie, dokonania i wybory, zmiany losu, spełnianie ról osobistych, rodzinnych i społecznych. Taki kalendarz daje obraz życia i twórczości jednostki wybitnej, a jego podstawowym „źródłem materiałowym”, jak w wypadku dzieła Krzyżanowskiego, jest korespondencja Sienkiewicza oraz „wiadomości o nim, wydobyte z prasy”, które pozwalały na podanie lub uściślenie faktów z życia pisarza. Autor *Kalendarza* zastrzega jednak, że „informacje prasowe i pamiętnikarskie poddano krytyce i selekcji”, usuwając z pola widzenia zwłaszcza tzw. „kaczki dziennikarskie”. Zapewnia również czytelnika, że jeśli ten znajdzie w jakiejś starej gazecie wiadomość pominiętą w *Kalendarzu*, „może spokojnie uważać ją za nieścisłą”, choć

---

¹ J. Krzyżanowski, *Henryk Sienkiewicz. Kalendarz życia i twórczości*. Uzupełniła i opracowała M. Bokszczanin, Warszawa 2012. We wprowadzeniu do tego wydania badaczka podkreśla, że *Kalendarz* Krzyżanowskiego „był pierwszym przeniesieniem na grunt polski tego gatunku literackiego” (s. 5). M. Bokszczanin opracowała wraz ze wstępem i przypisami, i opublikowała w pięciu kilkunastotomowych tomach *Listy Sienkiewicza*, które są najważniejszym źródłem wiedzy o pisarzu. Tom I (ze wstępem J. Krzyżanowskiego) ukazał się w 1977 r., tom II w 1996 r., a trzy ostatnie: III–V opublikowane zostały w latach 2008–2009.

naturalnie – zauważa – „wobec ogromu materiału możliwe są tu przeoczenia takich czy innych drobiazgów” (s. 26).

Krzyżanowski zatem potraktował prasę jako źródło nie do końca wiarygodnych informacji, które jednak dało się przesiać, i tym samym umożliwić odsypianie plew od ziarna. Nie przeceniał jej znaczenia dla biografii, ale nie lekcewał. Podszedł do niej z nieufnością biografa i historyka literatury, do czego naturalnie miał prawo. Uznał ją za źródło informacji, pomijając kwestię gatunków prasowych i dziennikarskich obrazów świata. Dzienniki i tygodniki były dlań materiałem uzupełniającym wiedzę o Sienkiewiczu, i niczym więcej. Nie umniejsza to oczywiście zasług Krzyżanowskiego, jeśli chodzi o świetne jego dzieło, jednak po kilkudziesięciu latach byłoby nawet niestosowne, by w epoce, w której zupełnie przeobrażeniu uległy dawne wyobrażenia o mediach, nie spojrzeć na biografię Sienkiewicza zupełnie „z innej strony”² i z innym, nie historycznoliterackim, ale prasoznawczym nastawieniem metodologicznym.

Sienkiewiczowska biografistyka świetnie rozwijała się w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, owocując dokonaniem klasy Krzyżanowskiego (*Henryka Sienkiewicza żywot i sprawy*), Marii Kornilowiczówny, wnuczki pisarza, która swoje dzieło *Onegdaj*, określiła mianem „panoramy ludzkiej” oraz doskonałej pod względem narracyjnym monografii Barbary Wachowicz *Marie jego życia*. Po Krzyżanowskiego wzorzec *Kalendarza* sięgnął Józef Szczublewski (*Żywot Sienkiewicza*), po wzorzec zaś *Henryka Sienkiewicza żywota i spraw*, Stefan Majchrowski, autor „opowieści biograficznej” (*Sienkiewicz*). Podstawą faktograficzną tych i innych opracowań był *Kalendarz* Krzyżanowskiego oraz różnego rodzaju świadectwa osobiste, do których dotarli ich autorzy, jak na przykład Barbara Wachowicz, polemizująca zresztą z niektórymi autorami biografii. Źródła prasowe owszem respektowano, ale na zasadzie peryferii materiałowych, gdyż biografię utożsamiano wówczas z biografią osobistą. Znakomity rozwój sienkiewiczologii w ostatnich dekadach, owocujący świetnymi i niekiedy perfekcyjnymi dokonaniem naukowymi (trzeba by tu wymienić kilkanaście nazwisk autorów wybitnych monografii i opracowań) niespecjalnie jednak przyczynił się do przesterowania zainteresowań badawczych biografią Sienkiewicza w stronę prasy.

Autor niniejszych studiów pomyślał więc, że dobrze by było ten stan rzeczy zmienić i zinterpretować biografię autora Trylogii z punktu widzenia mikrobiografiki prasowej, czyli metody analizy różnego rodzaju drobiazgów i szczegółów (swego rodzaju odpowiedników epigramatu, napisu epigraficznego czy efemerusu) odnoszących się do życia i twórczości jednostki, wyłaniających się z informacji

² Formuła ta, sygnalizująca trend występujący w najnowszej sienkiewiczologii, pojawia się w tytule książki *Sienkiewicz z innej strony*. Pod red. J. Axera i T. Bujnickiego, Warszawa 2015.

i z form dziennikarskich w gazetach i periodykach polskich. Prasę potraktowaliśmy tu nie jako uzupełnienie, lecz punkt wyjścia, dla którego uzupełnieniem są korespondencje pisarza, czyli uczyniliśmy odwrotnie, jak Krzyżanowski. Przyjęliśmy zatem prasoznawczy punkt wyjścia dla konstrukcji biograficznej, po to, by odsłonić kwestię, jak elementy tej konstrukcji funkcjonowały w prasie, czyli na płaszczyźnie opinii publicznej. Odrywamy zatem biografię od intymistyki i korespondencji listowej i przenosimy ją w ten wymiar świadectw, jakie daje słowo drukowane. Mielibyśmy zatem do czynienia z czymś w rodzaju biografii publicznej, niejako ciągle dopełnianej przez kolejne elementy wydarzeń z życia i twórczości pisarza, kształtującej się *in statu nascendi*, innej rodzajowo niż biografia prywatna, której podstawą źródłową jest list, dziennik, pamiętnik czy relacje osób postronnych, uwiecznioną za pomocą pióra, a nie druku, z natury przeznaczonego do upowszechnienia zawartych w nim treści.

Właśnie ta biografia publiczna będzie przedmiotem naszych zainteresowań, czy raczej wybrane jej szczegóły i epizody, bo temat, póki co, nadzwyczaj jest daleki od jego wyczerpania. Zamierzamy wykazać korzyści i zalety zaproponowanego w tej książce pomysłu metodologicznego, na razie wskazując tylko jedną: możliwość odsłonięcia elementów biografii pisarza na scenie publicznej w złożonym wymiarze kontekstu społecznego, kulturowego, cywilizacyjnego i politycznego. Bo każde zdanie wypowiedziane o Sienkiewiczu w dziennikach czy tygodnikach, każde przezeń wymówione słowo sytuowało się w sąsiedztwie spraw, które przynosiło samo życie.

Na książkę składa się dziesięć studiów o Sienkiewiczu XX-wiecznym, dla których źródłem materiałowym było kilkadziesiąt tytułów prasy polskiej z lat 1901–1916. Niektóre spośród nich interpretują i analizują jakieś jedno uderzające wydarzenie czy sprawę, naturalnie dotychczas nieopisaną, na przykład kwestię nieobecności Sienkiewicza na uroczystościach w Krakowie w październiku roku 1913 czy rzekomo wydanej przez niego prowokacyjnej odezwy w sierpniu roku 1914. Wiele wątków dotyczyć będzie prób manipulowania Sienkiewiczem, a niektóre mieć będą charakter sensacyjny. Ważne wydaje się nakreślenie postaw i wyborów politycznych pisarza, zarówno w okresie rewolucji lat 1905–1907, jak i w okresie Wielkiej Wojny (zlokalizowane politycznie i określone zostały źródła niechęci orientacji germanofilskiej wobec Sienkiewicza). W ogóle Czytelnik spotka się w książce z dziesiątkami spraw z zakresu polityki, wymagających nowych interpretacji lub postawienia hipotez. Jednak nie tylko polityki, bo na przykład działalność charytatywna Sienkiewicza, zestrajająca się z jego aktywnością publiczną w okresie rewolucji i w latach wojny, będzie przedmiotem nieustannego zainteresowania prasy (włącznie z kampanią przeciw pisarzowi). Jeden ze szkiców poświęcony został pieniądзом, czyli gratyfikowaniu finansowemu

Sienkiewicza, w szerszym kontekście ówczesnych dyskusji o honorariach i prawach autorskich oraz głosów podnoszących kwestię mizerii uposażeń literatów i elit intelektualnych.

Wbrew pozorom nie wszystko w biografii Sienkiewicza jest odsłonięte; prowokuje ona w wielu punktach do przypuszczeń i nie można by ich poczynić, gdyby nie konfrontacja źródeł prasowych. Pisząc o tym samym, nie pisano wszak tak samo, choćby z powodu stronniczości politycznej gazet i periodyków oraz ich pozycji na rynku wydawnictw ciągłych. Ta konfrontacja dać może pewne wyniki poznawcze, niemożliwe do osiągnięcia wskutek sięgania tylko do korespondencji listowej pisarza. Podobnie nawet do rzeczy znanych, jak fenomen popularności pisarza czy kampania antysienkiewiczowska, dodać można niemało dzięki systematycznemu przesiewaniu spraw poruszanych przez ówczesną prasę. Jeden z rozdziałów ukazuje, jak odnosiła się ona do życia prywatnego Sienkiewicza, a inny mówi o prasowych echem jego siedemdziesiątych urodzin. Szczegółowe opisy kontekstów biograficznych odsłonią też różnice w sposobie istnienia prasy polskiej w dzielnicach zaborowych przed i po wybuchu Wielkiej Wojny oraz specyfikę (polityczną) funkcjonowania środowisk dziennikarskich, w tym korespondentów wojennych.

Autor ma nadzieję, że Czytelnik znajdzie wiele atrakcyjnych treści w tej książce, nieznanych lub mało znanych, wydobytych z niepamięci, zanalizowanych i zinterpretowanych z użyciem nowego klucza metodologicznego, którego efekty winny przemawiać na rzecz tezy, że mikrobiografika prasowa może być uznana za subdyscyplinę biografistyki.